

Olaf PŁACHTA
Uniwersytet Wrocławski

UZDROWISKOWA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA W WYBRANYCH MIEJSCOWOŚCIACH DOLNEGO ŚLĄSKA

SPA PUBLIC SPACE IN SELECTED TOWNS OF LOWER SILESIA

ABSTRACT: The village spa characterized by the presence of specific elements of public space that distinguish it from among other cities. These elements include: mineral water pump-room, wafer parks and sanatoriums of the main buildings – health resort. Resorts are characterized by the presence of pedestrian facilities connecting major spa treatment. These objects can be considered as part of the spa area of interest. The study is characterized public spacer three spas in Lower Silesia – Cieplice-Zdrój, Szczawno-Zdrój i Świeradów-Zdrój.

KEY WORDS: spa, urban space, revitalization

Wprowadzenie

Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto definicję przestrzeni publicznej opracowaną na III Kongresie Urbanistyki Polskiej ZMP i TUP (Biegański i in. 2009): „Przestrzeń publiczna definiowana jest w kategoriach społeczno-ekonomicznych. Rozumiana jest jako dobro wspólnie użytkowane, celowo kształtowane przez człowieka, zgodnie ze społecznymi zasadami i wartościami – służące zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnych i ponadlokalnych. O publicznym charakterze przestrzeni decyduje zbiorowy sposób jej użytkowania”. Potocznie za przestrzeń publiczną uważane są wszystkie miejsca, do których ma dostęp każda jednostka bez konieczności spełniania dodatkowych warunków. Do tego typu przestrzeni można zaliczyć: główne drogi, ulice, parki czy ogrody miejskie (Mierzejewska 2011). W wielu przypadkach przestrzenie publiczne są wizytówką miasta.

W przypadku miejscowości uzdrowiskowych sposób kształtowania przestrzeni różnił się zawsze od zasad zagospodarowania ośrodków typowo miejskich (Węclawowicz-Bilska 2008). Centralna część uzdrowiska zawsze lokowana była w bezpośrednim sąsiedztwie źródeł. Park zdrojowy, pijalnia, piesze promenady oraz inne tereny zieleni

stanowią najważniejsze przestrzenie publiczne uzdrowisk. Obszary zielone (parki, skwery) są podstawowym elementem kompozycji centrum uzdrowisk. Często są one połączone z fontannami, wodotryskami, stawami czy ogrodami lub łąkami, pełniącymi zazwyczaj funkcje dekoracyjne. Obiekty lecznicze są skupione zawsze w pobliżu centralnej części uzdrowiska oraz jego terenów zielonych. Takie elementy rozplanowania występują we wszystkich ośrodkach uzdrowiskowych niezależnie od okresu ich powstania (Węclawowicz-Bilska 2008). Przestrzeń publiczna uzdrowisk jest wykorzystywana przez kuracjuszy od wczesnych godzin porannych, kiedy udają się na zabiegi, przez popołudniowe, kiedy z nich wracają, aż po wieczorne, kiedy jest miejscem spacerów i spotkań (Węclawowicz-Bilska 2010).

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie przemian uzdrowiskowej przestrzeni publicznej zachodzących w rozwoju historycznym Świeradowa-Zdroju, Szczawna-Zdroju i Cieplic Śląskich-Zdroju oraz charakterystyka jej obecnego kształtu.

Analizie zostały poddane takie elementy przestrzeni publicznej, jak: parki zdrojowe wraz z innymi terenami zielonymi miejscowości, pijalnie wód mineralnych, domy zdrojowe oraz promenady spacerowe – deptaki.

Tereny zielone, w tym parki zdrojowe, pełnią bardzo istotną rolę w kształtowaniu funkcji uzdrowiskowej danej miejscowości, głównie ze względu na mikroklimat, który wytwarzają. Są też miejscem spacerów i wycieczek, zapewniających chwile relaksu, które również są istotnym elementem kuracji w uzdrowisku. Parki zdrojowe kształtowały się równoległe do rozwoju miejscowości, stanowiąc już od kilkuset lat nieodłączny element przestrzeni publicznej miejscowości.

Pijalnie wód mineralnych stanowią centralny punkt miejscowości uzdrowiskowych. Są to miejsca, gdzie kuracjusze mogą korzystać z leczniczych właściwości wód mineralnych. Miejsce, w którym znajduje się źródło wód, było zazwyczaj zagospodarowywane jako pierwsze na terenie uzdrowiska. To wokół zdroju powstawały pierwsze urządzenia kuracyjne czy zajazdy. Rozwój przestrzenny miejscowości uzdrowiskowych następował od miejsca wytryskiwania źródeł wód leczniczych. Pijalnie – oprócz funkcji, jaką nadawały im źródła – w rozwoju historycznym miejscowości były traktowane również jako miejsca spotkań. Z tego też powodu przy części budynków pijalni powstawały hale spacerowe, zwane inaczej galeriami spacerowymi. Ich zadaniem było zapewnienie miejsca do spacerów oraz ochrona kuracjuszy przed deszczem, wiatrem czy zbyt ostrym słońcem. Pijalnie wraz z halami spacerowymi często stawały się bodźcem do wytyczenia głównego ciągu komunikacyjno-spacerowego miejscowości. Przeważnie galerie spacerowe były budowane na planie długiego prostokąta jako obiekty częściowo otwarte (Piróg 2008).

Deptaki są głównymi ciągami komunikacyjnymi uzdrowisk. Ich przebieg był na przestrzeni lat kształtowany tak, aby łączyły najważniejsze obiekty uzdrowiskowe, tj. pijalnię, dom zdrojowy, pozostałe budynki sanatoryjne i park zdrojowy. Rola deptaków nie zmieniła się praktycznie od początku ich istnienia. Zarówno w dawnych czasach, jak i teraz służą kuracjom przede wszystkim jako miejsca spacerów, odpoczynku, ale też zakupów.

Domy zdrojowe są to główne budynki sanatoryjne, zlokalizowane najczęściej w centralnej części uzdrowiska, w pobliżu pijalni wód mineralnych. Pierwotnie dom zdrojowy był miejscem, w którym zatrzymywali się kuracjusze podczas leczenia. Obecnie, wraz z budową nowych obiektów sanatoryjnych, domy zdrojowe stały się bardziej symbolami miejscowości, zachowały jednak swoją funkcję noclegową dla przyjezdnych. Domy zdrojowe stanowią często dominantę w krajobrazie miejscowości, są budynkami reprezentacyjnymi, charakterystycznymi dla epoki, w której powstały. Obecnie większość domów zdrojowych ma ponadstuletnią historię (Piróg 2011).

Świeradów-Zdrój

Świeradów-Zdrój po raz pierwszy był wzmiankowany w 1524 r. jako osada Fegebeutel (Szoka i in. 1989). W tym samym czasie odkryte zostały lecznicze wody mineralne, które pierwszy raz zostały opisane przez Leonarda Thurneyssera jeszcze w XVI w. Zauważalny rozwój miejscowości nastąpił po przyłączeniu opisywanych ziem do Prus, a więc po 1754 r. kiedy to „Górne Źródło” zostało ujęte i zadaszzone, a obok wybudowano domek do picia wody – pierwszą pijalnię. Lata te przyniosły również budowę pierwszego miejsca noclegowego dla przyjezdnych. Była to karczma stojąca nieopodal źródła. Rozwój pierwszej infrastruktury uzdrowiskowej poskutkowało rozbudową zdroju przeprowadzoną w latach 1768–1795. W tym czasie wybudowano stary i nowy dom źródłany, pawilon muzyczny oraz pierwszy dom kąpielowy posiadający dwanaście wanien. Z roku 1777 pochodzi jeden z najstarszych zachowanych opisów uzdrowiska. Jan Gotfried Morgenbesser w książce *Publiczne Uwiadomienie Zdrojów Zdrowych lub wód mineralnych leczących na Śląsku* pisze: „Zdrój leży za wsią ku południowi na znacznym pagórku, za nim zaś także ku południowi stoi wystawiony budynek, w którym różne pokoje łózkami, stołami i krzesłami są zaopatrzone, i dla różnych gości do pomieszkania zgotowane. Blisko Zdroju samego są różne bardzo miłe przechadzki, z sporządzonemi do odpocznienia miejscami założone” (Morgenbesser 1777, s. 19–20). Kolejne inwestycje w rozwój infrastruktury uzdrowiskowej przyniosły lata 1838–1939. W tym czasie przy „Górnym Źródle” wybudowane zostały Łazienki Leopolda, w których znajdowały się pokoje dla kuracjuszy oraz kabiny do kąpieli leczniczych. Ten sam okres przyniósł założenie parku z wieloma gatunkami roślin; zyskał on miano ogrodu wiedeńskiego. Pierwszy park uzdrowiskowy powstał około 30 lat później, w 1872 r. Oprócz alei spacerowych znalazły się w nim również ławki i stoliki dla kuracjuszy. Stale zwiększająca się liczba kuracjuszy stała się impulsem do dalszej rozbudowy uzdrowiska. W latach 1881–1884 wybudowane zostały trzy nowe pensjonaty oraz rozbudowano już istniejące. Płynna rozbudowa miejscowości została powstrzymana przez pożar, który 14 grudnia 1895 r. zniszczył niemal wszystkie budynki w pobliżu „Górnego Źródła”. Dzięki zaangażowaniu hrabiego Fryderyka von Schaffgotscha, właściciela uzdrowiska, już w 1899 r. zostały oddane do użytku nowe obiekty uzdrowiskowe, które służą kuracjom do dziś (Szoka 2006).

Połączony z pijalnią Dom Zdrojowy został wybudowany w 1899 r. według koncepcji architekta Grossera z Wrocławia. Bryła budynku została zaakcentowana wieżą zegarową o wysokości czterdziestu sześciu metrów. Wnętrze budynku upiękuszono obrazami malarza Kaysera-Eichberga i pracami rzeźbiarskimi Willborna i Gieseckego. W 1970 r. obiekt padł ofiarą pożaru, który strawił część czwartego piętra. Remont i modernizację budynku ukończono w 1975 r.

Przed budynkiem rozpościerają się dwa tarasy o długości 160 m każdy stanowiące początek Parku Zdrojowego. Między nimi została urządzona sztuczna grota naciekowa. Przy niej w 1989 r. wmurowano tablicę pamiątkową z podobizną nestora polskiej turystyki i napisem „Szlak im. dra Mieczysława Orłowicza w setną rocznicę urodzin – PTTK 17 XII 1989 Jelenia Góra”. Szlak im. M. Orłowicza to główny czerwony szlak sudecki – zaczyna się w Świeradowie-Zdroju i biegnie przez całe Sudety do Paczkowa.

Pijalnia wód mineralnych w Świeradowie-Zdroju została wybudowana nad „Górnym Źródłem”. Budynek ten posiada najdłuższą w Sudetach halę spacerową o długości 80 m, szerokości i wysokości 10 m. Pijalnia jest kryta dachem modrzewiowym, a wewnątrz pokryta roślinną polichromią. Nad sceną, znajdującą się w środkowej części obiektu, znajduje się herb rodziny von Schaffgotsch, dawnych właścicieli uzdrowiska i fundatorów budynku.

Kompozycja parkowa Parku Zdrojowego powstała w 1898 r. według projektu Karla Grossera, twórcy Domu Zdrojowego. W swojej koncepcji podzielił on Park Zdrojowy na kilka mniejszych fragmentów. Część znajdująca się najbliżej Domu Zdrojowego prezentuje architektoniczny typ rozwiązania z tarasami, schodami, rampami i murami oporowymi na skarpach. Część Parku położona na południe od Domu Zdrojowego została przewidziana głównie jako miejsce odpoczynku i zabaw. Znajduje się w niej boisko do gry w boule i siatkówki oraz wiele stolików i ławek. Fragment parku położony na północ od Domu Zdrojowego pomyślany został jako miejsce spacerów, z niewielkimi, częściowo odizolowanymi miejscami odpoczynku.

Cieplice Śląskie-Zdrój

Cieplice Śląskie-Zdrój po raz pierwszy wzmiankowane były 18 marca 1281 r., kiedy książę Bernard Lwówecki darował joannitom ze Strzegomia miejscowość Calidusfons (Ciepłe źródła). Ówczesna nazwa miejscowości świadczy, że w tym czasie znane były już ciepłe źródła wód mineralnych bijące w pobliżu Cieplic. Joannici już w 1288 r. wzniesli gościniec dla chorych. Był to pierwszy zorganizowany zakład leczenia na terenie dzisiejszego uzdrowiska. W II połowie XIV w. właścicielem miejscowości został Gotsche Schoff, rycerz na usługach księcia Bolka II Świdnicko-Jaworskiego. 16 czerwca 1403 r. właściciel miejscowości nadał jedno z dwóch znanych źródeł cystersom sprowadzonym z Krzeszowa. Od tej pory zarówno Schaffgotschowie, jak i zakonnicy prowadzili tu działalność leczniczą. Pierwszego opisu cieplickich wód dokonał w 1569 r. Caspar Hoffmann. Przyczyniło się to do dalszego wzrostu zainteresowania uzdrowiskiem.

Dopiero rok 1812 przyniósł zmiany w działalności uzdrowiska – po sekularyzacji dóbr cystersów ród Schaffgotschów nabył „zród klasztorny” i w ten sposób w jego rękach znalazło się całe uzdrowisko. Taki stan rzeczy utrzymywał się do 1945 r.

Istniejący obecnie Dom Zdrojowy o modernistycznej architekturze wybudowano w latach 1929-1931. Projektantem był Georg Steimetz z Charlottenburga. Na ówczesne czasy budynek był bardzo nowoczesny. Przylegają do niego dwie identyczne, okrągłe przybudówki, mieszczące baseny. Taka konstrukcja nawiązuje do „odwiecznego” elementu panoramy Cieplic – dwóch źródeł. Budynki zdrojowe istniejące przed 1929 r. powstały po pożarze miejscowości z 1711 r. Pijalnia wód mineralnych jest usytuowana na parterze Domu Zdrojowego.

Park Zdrojowy pierwotnie został założony jako ogród w stylu francuskim przy pałacu rodziny Schaffgotschów. Pierwsza wzmianka o jego istnieniu pochodzi z 1713 r. Już w 1796 r. został przebudowany – wytyczono główną aleję, istniejącą do dziś, wysadzaną włoskimi topolami, lipami i klonami. W tym czasie Park podzielony był na dwie części: pałacową – przeznaczoną tylko do użytku mieszkańców pałacu Schaffgotschów – i zdrojową – dostępną dla pozostałych osób. Kolejne przeobrażenia miały miejsce pod koniec pierwszej połowy XIX w. W 1835 r. wybudowany został Teatr Zdrojowy, ufundowany przez Johanna Nepomucena von Schaffgotscha. Powstał on według projektu Alberta Tollberga i przypominał teatr istniejący ówczesnie w Berlinie. W 1838 r. nastąpiła przebudowa Parku według założeń stylu angielskiego. W tym czasie Park Zdrojowy uzyskał swoje obecne oblicze, wytyczono w nim przebieg ścieżek, położenie klombów i fontann. Jego cechą charakterystyczną są polany i osie widokowe skierowane ku Karikonoszom. Park Zdrojowy zajmuje obecnie 16,4 ha i jest w 68% pokryty drzewami. Na jego terenie rośnie 78 gatunków oraz odmian drzew i krzewów. Najliczniej występują tam: jawory, lipy, dęby szypułkowe, świerki pospolite, jesiony, topole.

Przedłużeniem Parku Zdrojowego od południa jest Park Norweski. Został założony w latach 1904-1906 przez właściciela fabryki maszyn papierniczych Eugena Füllnera i oddzielał zakład produkcyjny od osiedla domów robotników. Obecna nazwa Parku pochodzi od pawilonu wybudowanego na wzór restauracji w Oslo, oddanego do użytku 18 lipca 1909 r. Aż do końca lat 50. XX w. w pawilonie działała restauracja. Od 1967 r. mieści się w nim Muzeum Przyrodnicze z piękną kolekcją ornitologiczną. Powierzchnia Parku wynosi 15,6 ha, a na jego obszarze rośnie 57 gatunków i odmian drzew i krzewów o podobnym składzie jak w Parku Zdrojowym.

Szczawno-Zdrój

Szczawno-Zdrój po raz pierwszy wzmiankowane było w 1221 r. w Księdze henrykowskiej jako wieś książęca. Dokument nie dotyczy bezpośrednio Szczawna, mówi o innej miejscowości, wspominając o uzdrowisku jako geograficznym punkcie odniesienia. Szczawno-Zdrój w tym czasie musiało być już liczącą się miejscowością, gdyż w dokumencie mówi się, że wioskę Budzów koło Ząbkowic Śląskich należy wybudować na

takich samych prawach i zasadach, jak wioski położone w pobliżu Salzbrunn (Szczawna). Pod koniec XIII w. Szczawno włączono do dóbr zamku Książ i od tego czasu jego losy zmieniały się wraz z dziejami zamku. Na wiek XV przypadły głównie przemiany własnościowe miejscowości, która prawie przez pół wieku znajdowała się w rękach czeskich. W 1509 r. posiadłość nabył Conrad von Hochberg, którego potomkowie dziedziczyli Szczawno aż do 1931 r. Właściwości lecznicze wód mineralnych Szczawna opisał po raz pierwszy nadworny lekarz Hochbergów – Caspar Schwenckfeldt w 1598 r. w książce pt. *Catalogus stirpium et fossilium Silesiae* (Katalog źródeł i bogactw Śląska). W 1815 r. Jan Henryk IV Hochberg postanowił stworzyć uzdrowisko na europejskim poziomie. Decyzją właściciela miejscowości kierowanie uzdrowiskiem przejął Samuel August Zemplin, który doprowadził do szybkiego i intensywnego rozwoju uzdrowiska. Z jego inicjatywy wybudowano pijalnię wód mineralnych, teatr, pawilon dla orkiestry, hotele i zajazdy. Zemplin był również pomysłodawcą promenady łączącej najważniejsze obiekty miejscowości oraz założycielem Parku Zdrojowego. W roku uruchomienia uzdrowiska na kurację przyjechały trzydzieści trzy osoby. Szczawno-Zdrój przez długi czas pozostawało w cieniu bardziej znanego sąsiedniego uzdrowiska Stary Zdrój (obecnie dzielnica Wałbrzycha). Dopiero po zaniku, w wyniku robót górniczych, wszystkich pięciu źródeł w Starym Zdroju od 1870 roku nastąpił gwałtowny rozwój Szczawna jako uzdrowiska.

Dom Zdrojowy (dawniejszy Grand Hotel) powstał na przełomie 1909 i 1910 roku. Wybudowany został przez właściciela zamku Książ, Jana Hochberga von Pless, a do użytku został przekazany w 1911 r. W momencie oddania do użytku był to największy i najnowocześniejszy hotel na Śląsku, o wyniosłej monumentalnej bryle, stanowiącej dominantę całego uzdrowskiego zespołu urbanistycznego.

Pijalnia wraz z halą spacerową została wybudowana w 1896 r. Zastąpiła zniszczoną w wyniku pożaru z 1893 r. wcześniejszą pijalnię, powstałą około 1820 roku. Pierwsza pijalnia była obszerną halą, pośrodku której znajdowała się głębiej umieszczona studnia otoczona drewnianą barierką. W 1992 doszło do kolejnego pożaru, który zniszczył część obiektu. Wyremontowana w dokładnie takim samym kształcie jak przed pożarem pijalnia została otwarta 25 listopada 1996 r. Podziemia i parter są murowane, a pierwsze piętro wraz z konstrukcją dachu drewniane (Piróg 2011). Hala spacerowa, połączona z pijalnią, została zbudowana na planie prostokąta o długości 70 m, szerokości 15 m i wysokości 10 m. Jednonawowa konstrukcja od strony wschodniej, wzdłuż dłuższego boku, jest otwarta w kierunku Parku Zdrojowego, a od strony zachodniej zabudowana jest ciągiem małych sklepów. Budowla oparta jest na dwunastu kolumnach.

Park Zdrojowy im. Henryka Wieniawskiego położony jest na zboczu Wzgórza Giedymina. Jego powierzchnia to 26,5 ha. Urządzony został w stylu angielskim. Podczas inwentaryzacji dendrologicznej na terenie parku oznaczono 38 gatunków oraz odmian drzew i krzewów iglastych, a także 89 gatunków oraz odmian drzew i krzewów liściastych. W parku rosną rośliny sprowadzone z Ameryki Północnej, Azji oraz Bałkanów i Włoch, takie jak cypryśnik błotny, miłorząb dwuklapowy, różaneczniki i azalie.

Park Szwedzki znajduje się w północno-zachodniej części Szczawna. Został założony w drugiej połowie XIX w. na terenie rozległych łąk. Park otrzymał postać założenia krajobrazowo-naturalistycznego. W wieku XX pierwotne założenie z rozległymi polanami, długimi ciągami spacerowymi i stosunkowo niewielką liczbą drzew ewoluowało w kierunku parku miejskiego. Spowodowało to powstanie gęstej sieci ścieżek spacerowych. Rozbudowany został również układ wodny – wzbogacony o strumienie położone w peryferyjnych częściach Parku. Systematycznie wprowadzony drzewostan zajął znaczną część dawnych polan, ograniczając ich teren do niewielkich wnętrz parkowych. Gatunkami dominującymi na obszarze Parku Szwedzkiego są: buk zwyczajny, dąb szypułkowy, klon jawor i pospolity, świerk pospolity, sosna zwyczajna, cis i jesion.

Rewitalizacja jako przykład kształtowania przestrzeni publicznej

Dobrze zorganizowana przestrzeń publiczna ma zasadnicze znaczenie dla miasta i jakości życia mieszkańców, posiada zdolność integrowania społeczności. Przestrzeń publiczna ma także znaczenie dla tożsamości miasta – powinna być otwarta na przyszłość a zarazem podkreślać związki z historią i tradycją. Sposób kształtowania przestrzeni miejscowości uzdrowskowych różni się od zasad zagospodarowania innych miast. W przypadku uzdrowisk kompozycja przestrzeni jest ściśle powiązana z krajobrazem, otaczającą przyrodą, terenami zielonymi. Najważniejszym elementem przestrzeni uzdrowskowej jest obszar zieleni zorganizowanej według planu – park z łączącymi się skwerami, ogrodami, wśród których usytuowane są obiekty lecznicze, często zabytkowe i najpiękniejsze. Przestrzeń ta jest zazwyczaj starannie zaprojektowana i urządzona. Czasami przestrzeń uzdrowskowa i przestrzeń publiczna miasta stykają się ze sobą, a nawet ulegają przemieszaniu. W takim przypadku należy uwzględnić potrzeby wszystkich użytkowników w czasie opracowywania sposobu zagospodarowania takich przestrzeni (Węclawowicz-Bilska 2010). Sposób zagospodarowania przestrzennego uzdrowiska ma duży wpływ na realizację procesu leczniczego, który odbywa się w sanatoriach i zakładach przyrodolecznictwa oraz na obszarze całej miejscowości. Powinien więc odpowiadać wymaganiom wynikającym z profilu leczniczych danego ośrodka. Jakość przestrzeni uzdrowska powinna podlegać okresowej ocenie i weryfikacji przez specjalistów, tak jak dzieje się to z procesami leczniczymi. Przestrzeń uzdrowskowa to często najciekawsze i najatrakcyjniejsze obszary miejscowości o tradycyjnej i zabytkowej zabudowie podlegającej ściślejszej ochronie konserwatorskiej. Miejsca te skupiają życie towarzyskie kurortu.

W dzisiejszych czasach rozwinęła się silna konkurencja na rynku usług leczniczych. Wymaga to od uzdrowisk prowadzenia właściwej polityki regionalnej, której celem będzie prawidłowe zagospodarowanie przestrzeni publicznych. Do władz miasta należy obecnie dbanie o pozytywny, atrakcyjny wizerunek miejscowości. Aby ratować od zniszczeń i degradacji tereny zurbanizowane i zielone, prowadzone są kompleksowe działania rewitalizacyjne, służące poprawie zagospodarowania całego miasta. Ich efekty stanowią o podniesieniu atrakcyjności polskich uzdrowisk zgodnie z europejskimi

standardami. Z tego względu przy realizacji projektów rewitalizacyjnych konieczne jest angażowanie specjalistów o wysokich umiejętnościach. Możliwość ubiegania się o dofinansowanie projektów ze środków unijnych stwarza szansę dla polskich uzdrowisk, które z własnego budżetu nie byłyby w stanie uporać się z takimi wyzwaniami, jak przywrócenie do życia wielu miejsc i obszarów.

Rewitalizacja definiowana jest jako proces przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych w zdegradowanych częściach miast przyczyniający się do poprawy jakości życia mieszkańców, stanu środowiska naturalnego i kulturowego, przywrócenia ładu przestrzennego oraz ożywienia gospodarczego i odbudowy więzi społecznych. Programy rewitalizacyjne uzdrowisk mają za zadanie przywrócenie układu funkcjonalnego ze strefą uzdrowiskową lub wskazanie, że taki układ istnieje. Taka koncepcja podziału przestrzennego miasta ma na celu wyeksponowanie najciekawszych jego części, by ze swoim niepowtarzalnym charakterem stały się jego wizytówką.

W uzdrowiskach omawianych w niniejszym artykule zachowały się ich historyczne założenia. W drugiej połowie XX w. następował ich intensywny rozwój. Wówczas wzniesiono wiele sanatoriów i ośrodków wypoczynkowych, nienawiązujących do budownictwa tradycyjnego. Duża powierzchnia tych miejscowości została też zabudowana obiektami mieszkalnymi. Takie sposoby zagospodarowania przestrzennego nie wykazują jednak w wystarczającym stopniu troski o tereny zielone. Od momentu powstania w niewielkim tylko stopniu zostały one przekształcone i rozbudowane. Z powodu braku stałych działań pielęgnacyjnych i konserwatorskich uległy licznym zaniedbaniom. Wciąż jednak tereny zielone w uzdrowiskach stanowią zbyt mały odsetek powierzchni w stosunku do powierzchni terenów zabudowanych. Dlatego też ostatnie lata spowodowały szczególny rozwój programów rewitalizacyjnych parków uzdrowiskowych oraz całych miejscowości (Węclawowicz-Bilska 2009).

Strategia Rozwoju Dolnośląskiego Produktu Uzdrowiskowego, uzupełniająca Strategię Rozwoju Województwa Dolnośląskiego, formułuje misję gmin w sposób następujący: „Uzdrowisko szansą wzmocnienia lokalnego i regionalnego rozwoju cywilizacyjnego”. Oznacza to, że wykorzystanie zasobów kapitału naturalnego, którego efektem będzie rozwój uzdrowisk i usług medyczno-rehabilitacyjnych oraz usług turystycznych, rekreacyjno-wypoczynkowych i sportowych, może stać się istotnym uzupełnieniem szans rozwoju cywilizacyjnego gmin.

Dla Szczawna-Zdroju rewitalizacja realizowana w latach 2006–2013 służyć ma wizji miasta wskazanej w „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego” – „Równoległy rozwój tradycyjnej funkcji uzdrowiskowo-wypoczynkowej z nową funkcją kulturalną, turystyczną i sportową – podstawą rozwoju społeczno-gospodarczego miasta”. Szczawno-Zdrój w latach 70. XX w. zostało wpisane do rejestru zabytków województwa wałbrzyskiego. Ścisłą ochroną konserwatorską objęto zabudowę uzdrowiskową – pijalnię wód mineralnych, halę spacerową, muszlę koncertową oraz dwa parki. Park Zdrojowy im. Henryka Wieniawskiego był rewaloryzowany w latach 1996–2000. Obecnie intensywny wzrost roślinności powoduje częściowe zatarcie elementów jego pierwotnej kompozycji. W latach 2007–2008 przeprowadzono także

renowację ogrodu przy Domu Zdrojowym za kwotę 300 tys. zł. Dom Zdrojowy natomiast w latach 2007–2010 został zrekonstruowany i odnowiony za kwotę 12 mln zł, a pijalnia i hala spacerowa zostały odrestaurowane w roku 2008 za kwotę 1 mln zł. W drugiej połowie 2008 r. zakończyła się też rewaloryzacja Parku Szwedzkiego za kwotę 2 981 132 zł. W jej ramach wykonano zabiegi pielęgnacyjne ponad 1200 drzew oraz nasadzono około 21 tys. krzewów i bylin.

W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007–2013 działanie 6.1. „Turystyka uzdrowskowa” dofinansowano „Uatrakcyjnienie turystyczne uzdrowiska Cieplice poprzez rewitalizację parków zdrojowych – etap I. Rewitalizacja Parku Zdrojowego”. Projekt obejmuje rewitalizację Parku Zdrojowego, a jego celem jest podniesienie rangi Cieplic jako miejscowości uzdrowskiej. Nowo zaprojektowane elementy oparto na zasadach XIX-wiecznej sztuki ogrodowej. Odbudowany został układ ścieżek i alejek, Park został wzbogacony rabatami z bylinami i grupami krzewów ozdobnych. Powstały trzy nowe fontanny, ozdobne lampy, żeliwne ogrodzenie, ławki i stoliki dla odwiedzających. Wartość projektu mieści się w kwocie 14 908 500 zł. W listopadzie 2011 r. Park Zdrojowy ponownie został oddany od użytku po dwuletniej rewitalizacji. W 2012 r. natomiast rozpoczęła się rewitalizacja Parku Norweskiego, która ma potrwać dwa lata. Za 9 mln zł ma zostać oczyszczony zbiornik wodny łącznie z regulacją jego brzegów, ponadto Park ma uzyskać charakter rekreacyjno-sportowy. W tym celu wytyczone zostaną specjalne alejki przeznaczone do jeżdżenia na rowerach i rolnkach.

W 2008 r. został opracowany „Plan odnowy miejscowości Świeradów-Zdrój na lata 2009–2016”. Opracowanie i uchwalenie takiego dokumentu jest podstawą do aplikowania o środki finansowe w ramach „Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013” oraz Regionalnych Programów Operacyjnych. W roku 2010 „Plan odnowy...” uzupełniono o zadania do roku 2018. Na lata 2010–2011 została zaplanowana „Rewitalizacja kompleksu parków uzdrowskowych w Świeradowie-Zdroju” na kwotę 5 204 774 zł. W ramach tego projektu odnowiono w Parku Zdrojowym alejki spacerowe, zamontowano nowe oświetlenie, ustawiono nowe ławki dla spacerowiczów oraz urządzono tereny zielone, w tym boisko do gry w siatkówkę. Dokonano także nowych nasadzeń oraz pielęgnacji istniejącego drzewostanu (buki, świerki, modrzewie, cisy, żywotniki).

Podsumowanie

Przestrzeń publiczna odgrywa szczególną rolę we współczesnym mieście. To jeden z ważniejszych elementów stanowiących o atrakcyjności miasta jako miejsca do życia, pracy i wypoczynku. Jest znakiem rozpoznawczym i elementem tożsamości potwierdzającym pozycję miasta, wyrażającym jego aspiracje i sukcesy. Wygląd i charakter przestrzeni publicznej decydują o postrzeganiu miasta, co ma szczególne znaczenie w czasach konkurencji. Szczególna przestrzeń publiczna znajduje się w miejscowościach uzdrowskich. Składają się na nią elementy typowe tylko dla tych miast,

niespotykane gdzie indziej. Są to domy zdrojowe, pijalnie wód mineralnych, parki zdrojowe, hale spacerowe. Ta właśnie przestrzeń jest najważniejsza, powinna być estetyczna, czysta, zagospodarowana, wygodna i stylowa. W tej przestrzeni przyjezdny kuracusz czy turysta spędza najwięcej czasu i jej atrakcyjność wpływa na większe zainteresowanie miejscowością.

W opracowaniu skupiono uwagę na trzech dolnośląskich uzdrowiskach, w których przestrzeń publiczna w ostatnich latach ulega pozytywnym przekształceniom. To Świeradów-Zdrój, Cieplice Śląskie-Zdrój i Szczawno-Zdrój. Programy rewitalizacyjne przyniosły tym miastom wiele korzyści. Przestrzeń zurbanizowana, w tym obiekty zabytkowe uzdrowisk są sukcesywnie odnawiane i remontowane, natomiast spore zaniedbania dotyczyły do tej pory terenów zielonych. Parki uzdrowiskowe stanowią podstawę leczniczego charakteru uzdrowisk (prócz źródeł wód mineralnych) i konieczna stała się ich rewitalizacja. Z sukcesem przeprowadzona zmieniła na korzyść wygląd powyższych miast.

Wyznacznikiem jakości uzdrowiska jest stan zagospodarowania i utrzymania przestrzeni publicznych wraz z dbałością o obiekty zabytkowe, tereny zielone i małą architekturę. Poprawa estetyki funkcjonalnej przestrzeni publicznej powoduje wzrost atrakcyjności uzdrowisk i lepszy odbiór przez kuracjuszy, turystów i mieszkańców. Uzdrowiska Świeradów, Cieplice i Szczawno z powodzeniem wykorzystują swoją szansę na poprawę wizerunku i dzięki temu wciąż są ciekawym i atrakcyjnym miejscem gotowym do przyjęcia kolejnych nowych odwiedzających.

Bibliografia

- Biegański L., Buczek G., Gzell S., Kowalewski A., Markowski T., Cichy-Pazder E., 2009, *Karta Przestrzeni Publicznej*, „Biblioteka Urbanisty”, nr 14, *Nowa urbanistyka – nowa jakość życia*, red. E. Cichy-Pazder, T. Markowski.
- Mierzejewska L., 2011, *Zieleń miejska jako przestrzeń publiczna*, [w:] *Przestrzeń publiczna miast*, red. I. Jażdżewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Morgenbesser J.G., 1777, *Publiczne uwiadomienie zdrojów zdrowych lub wód mineralnych leczących na Śląsku*, Wrocław.
- Piróg M., 2008, *Hala spacerowa i pijalnia wód mineralnych w Szczawnie-Zdroju jako przykład drewnianej architektury uzdrowiskowej z terenu Dolnego Śląska*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobraz., OL PAN.
- Piróg M., 2011, *Architektura drewniana w tożsamości uzdrowisk dolnośląskich*, Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobraz., OL PAN.
- Szoka H., Szczepański E., Wysocki Z., Grzelak A., 1989, *Świeradów-Zdrój – monografia historyczna*, Wydawnictwo Uzdrowisko Świeradów-Czerniawa, Jelenia Góra.
- Szoka H., 2006, *Uzdrowisko Świeradów-Czerniawa*, Wydawnictwo Uzdrowisko Świeradów-Czerniawa, Jelenia Góra.
- Węclawowicz-Bilska E., 2008, „*Serce miasta*”, *uzdrowiska, technopolis*, „Czasopismo Techniczne”, z. 4.
- Węclawowicz-Bilska E., 2009, *Zagospodarowanie przestrzenne uzdrowisk w Polsce i w Europie – analiza porównawcza*, [w:] *Innowacyjne kierunki rozwoju turystyki uzdrowiskowej i lecznictwa uzdrowiskowego*, red. J. Golba, K. Rymarczyk-Wajda, Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP, Krynica-Zdrój.
- Węclawowicz-Bilska E., 2010, *Przestrzeń publiczna w miastach o dominującej funkcji usług specjalistycznych*, „Czasopismo Techniczne”, z. 6.

UZDROWISKOWA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA W WYBRANYCH MIEJSCOWOŚCIACH DOLNEGO ŚLĄSKA

ABSTRAKT: Miejscowości uzdrowiskowe charakteryzują się obecnością specyficznych elementów przestrzeni publicznej, które wyróżniają je z grona pozostałych miast. Do elementów tych należą: pijalnie wód mineralnych, parki zdrojowe oraz sanatoria z głównymi budynkami sanatoryjnymi – domami zdrojowymi. Kurorty cechują się również obecnością deptaków łączących najważniejsze obiekty lecznictwa uzdrowiskowego. Wymienione obiekty mogą być uznane za elementy uzdrowiskowej przestrzeni publicznej. W niniejszym opracowaniu została scharakteryzowana uzdrowiskowa przestrzeń publiczna trzech dolnośląskich uzdrowisk – Cieplic Śląskich-Zdroju, Szczawna-Zdroju i Świeradowa-Zdroju.

SŁOWA KLUCZOWE: uzdrowisko, przestrzeń publiczna, rewitalizacja